(*Módszertani kultúra és pedagógiai eredményesség a XXI. században, VIII. Tantárgy-pedagógiai Nemzetközi Tudományos Konferencia*, Baja, 2009. november 19-20. Eötvös József Főiskola) In: *VIII. Nemzetközi Tudományos Tantárgy-pedagógiai Konferencia.* Eötvös József Főiskolai Kiadó, Baja.

Turmezeyné Heller Erika
ELTE Tanító- és Óvóképző Kar, Ének-zenei Tanszék
turmezey_erika@hotmail.com

Helyzetkép a zenei képességek differenciált iskolai fejlesztéséről

Az alábbi eredmények egy nagyobb, átfogó vizsgálat részeként születtek. A kutatás a zenei képességek fejlődésének bizonyos aspektusait célozta, az alsó tagozatosok körében, három éves longitudinális vizsgálat keretében (n = 302 fő).

E kutatás egyik célja volt a különböző kiindulási teljesítményű diákok fejlődési ütemének összehasonlítása. Az eredmények szerint a kiinduló teljesítmények alapján elkülönített kvartilisekbe tartozó tanulók fejlődési üteme szignifikánsan eltér egymástól. Az első szakasz (1-2. mérés közötti időszak) egyértelműen csak a leggyengébbek, míg a második (2-3. mérés között) inkább a jobbak érdekeit szolgálta. A kiinduló és a záró mérés között azonban összességében a fejlődés üteme a gyengébb teljesítményűeknél a leggyorsabb, a magasabb szintű kiinduló teljesítménnyel pedig fordítottan arányos a fejlődés mértéke.

A teljes vizsgált időszak alatt tehát a fejlesztés elsősorban a hiányok kompenzálását valósította meg, ugyanakkor a legjobbak számára nem adott lehetőséget az érdemi továbblépésre. Ez az eredmény felveti a differenciálás elégtelenségét.

Kulcsszavak: zenei képesség, differenciált fejlesztés, iskolai tehetséggondozás

Bevezetés

Napjainkban általános elvárás az iskola felé, hogy az eltérő képességű, érdeklődésű, szociokulturális hátterű gyerekek egyéni szükségleteit egyformán szem előtt tartva, ahhoz alkalmazkodva, valamennyiüknek megteremtse az esélyt a bennük rejlő potenciál kibontakoztatására. A tehetséggondozás szempontjából e téma még hangsúlyosabbá vált: iskolarendszerünknek szembe kell néznie a differenciálás szükségességével és elkerülhetetlenségével, hiszen az integrált oktatásban a tehetségesek hatékony fejlesztése csak így képzelhető el. Ráadásul a nem megfelelő oktatási környezet nagyobb mértékben csökkenti az adottságok kibontakozásának esélyét a tehetségeseknél, mint átlagos társaiknál. (Gyarmathy, 2001)

Az utóbbi években elterjedt adaptív oktatás eszméje is ezt a célt tűzi ki (vö. M. Nádasi, 2001). A differenciált tanulásszervezéshez figyelembe veendő

szempontoknak számos vetülete van, amelyeknek közös vonása a hagyományos szemlélethez képest rugalmasabb alkalmazkodás a diákok szükségleteihez. Az oktatási folyamat tervezésekor a tanulók személyes jellemzői a kiindulópont. Nyilvánvaló különbségek vannak az egyes tanulók személyiségében, amelyek közül Balogh (2006) a következőket ajánlja figyelembe venni: (1) Az új ismeretek feldolgozásához, alkalmazásához szükséges tudás, képességek színvonala, (2) A tanulásra való készenlét, (3) Az önálló munkavégzéshez szükséges egyéni jellemzők, (4) Társas készség és pozíció. Balogh e személyes sajátosságokból kiindulva ajánlja a differenciálás eszközeinek, módszereinek kiválasztását.

A differenciált tanulásszervezés irodalma rendkívül gazdag, és alkalmazása a hétköznapi pedagógiai gyakorlatban is általánosan elvárás. Mennyire lehetünk elégedettek? A bíztató jelenségek mellett is tény sajnos, hogy a magyar oktatási rendszer nem képes az otthonról hozott hátrányos helyzetből fakadó különbségek csökkentésére, sőt, még növekszik is idővel a teljesítménybeli lemaradás (Cs. Czachesz – Radó, 2003). Gévayné (2010) eredménye szerint a zenei képességek fejlesztésében még kevésbé kompenzálja a hátrányos helyzetet az iskola, mint az intellektuális képességek esetében. Bár ez nem vezethető vissza kizárólag a differenciálás hiányosságaira, hiszen komplex társadalmi jelenségről van szó, azonban bizonyosan szerepet játszik benne a differenciált tanulásszervezés elégtelensége is.

A kutatás bemutatása

A zenei nevelés közkeletű témái, a tantárgy-pedagógiai, szakmódszertani írások között feltűnően ritkán jelenik meg a differenciált tanulásszervezés, képességfejlesztés. Minthogy e területen korábban nem folytak empirikus vizsgálatok, ezért doktori kutatásom egyik aspektusaként arra a kérdésre is választ kerestem, hogy a különböző képességű tanulók fejlődési üteme hogyan viszonyul egymáshoz, azaz a gyengék, az átlaghoz közeliek vagy a jók fejlődnek-e gyorsabban? A magyar iskolai gyakorlat azt mutatja, hogy oktatásunk inkább az átlagos képességűeknek kedvez. A jobbak fejlődéséhez szükséges impulzusokat nem biztosítja elég következetesen, miközben a gyengébbek hátránya pedig egyre nő. Ezért a következő hipotézist állítottam fel:

A különböző kiindulási teljesítményű diákok eltérő ütemben fejlődnek a vizsgálati program során.

A kutatás fő célja alapvető zenei képességek fejlődési sajátosságainak feltárása 7-10 éves korban, a magyar iskolai zenei nevelés kontextusában. A

magyar zenepedagógiai hagyományokat alapul véve a zenei észlelés, az éneklés és a zenei írás-olvasás képességét vizsgáltam, továbbá kitértem az oktatás által közvetített zenei ismeretekre is. Bár a zenei észleléssel kapcsolatos képességvizsgálatok hosszú múltra tekintenek vissza, nem folytak azonban olyan kutatások az alsó tagozatos korosztályban, amelyek az éneklés és a zenei írás-olvasás képességét céloznák. Fontosnak kell tartanunk ezt a korosztályt azért is, mert a zenei szenzitív periódus általánosan elfogadott vélemények szerint kilenc-tíz éves korban lezárul. A zenei fejlődést a saját – 17 képességből álló – képességstruktúrán alapuló, erre épített és kialakított feladatrendszerrel, három éves longitudinális vizsgálat keretében követtem nyomon. A zenei képességek sajátosságainak szélesebb körű feltárása céljával járulékos elemként vizsgáltam továbbá bizonyos háttértényezők: az oktatás, a motivációs háttér, az általános intellektuális képességek, a biológiai nem szerepét is.

A mintát 8 iskola 17 osztálya adta. A résztvevő iskolák között egyaránt vannak nagyvárosi, városi és falusi; világi és egyházi iskolák is. A végleges mintába 302 gyerek tartozott, 145 fiú (48 %) és 157 lány (52 %). A vizsgálat időtartama alatt 41 fő (13,6 %) vett részt folyamatosan zeneiskolai képzésben.

A zenei képességeket 2004 és 2006 között, a résztvevő gyerekek másodikos korától negyedik osztályos korukig évente mértem, minden tanév második félévének tavaszi időszakában. A felvétel csoportos és – az énekes feladatoknál - egyéni módon történt.

A kutatás elméleti alapjainak részletezésére, a további eredmények ismertetésére e helyen nem kerülhet sor, hanem csak a címben jelzett részterületre térek ki a továbbiakban. (Bővebben ld. Turmezeyné, 2007; Turmezeyné-Balogh, 2009)

A kutatás eredménye

A vizsgálathoz felállított képességstruktúra az egyes zenei ismeret- és képességterületek jellemzőinek feltárását célozta. Az iskolai zenei nevelésben azonban nemcsak e területek elkülönített elemzése, hanem a diákok százalékban kifejezhető összteljesítménye is fontos irányjelző. Ennek megállapításához előbb a több feladattal vizsgált ismeret- és képességterületeken elért százalékos teljesítményt területenként átlagoltam, majd az összteljesítményt ezen átlagokból számoltam ki.

A hipotézis igazolására a százalékban kifejezett átlagos egyéni teljesítmények alapján kvartiliseket különítettem el a mintában. Ezek értéke 0; 37,12; 43,76; 51,81 százaléknál van. Annak elbírálására, hogy a

különböző kvartilisekbe tartozók *fejlődésének üteme* szignifikánsan eltérő-e, az *általános lineáris modell ismételt mérések* eljárását alkalmaztam. Eszerint megállapítható, hogy a különböző kiinduló teljesítményű kvartilisekbe tartozó tanulók *fejlődési üteme* szignifikánsan (F /2,680/ =360,18; p = 0,000) eltér egymástól. (Az egyes kvartilisek évenkénti eredményeinek eltérését egyszempontú varianciaanalízissel vizsgáltam.) A különböző kvartilisekbe tartozók összteljesítményének alakulását szemlélteti az alábbi táblázat:

	1. mérés	**2. mérés**	**3. mérés**	**Mérések átlagai közötti különbségek**			**Az egyes mérések átlagai közti eltérések összehasonlítása**			
Kvartilis	**Átlagos teljesítmény (%)**	**Átlagos teljesítmény (%)**	**Átlagos teljesítmény (%)**	**2. mérés –1. mérés**	**3. mérés –2. mérés**	**3. mérés –1. mérés**	**F**	**Hypothesis df**	**Error df**	**Szignifikancia (p)**
1.	30,24	37,96	43,66	7,72	5,70	13,42	181,568	2	74	0,000
2.	39,84	46,23	53,20	6,39	6,97	13,36	111,255	2	73	0,000
3.	47,36	52,29	59,51	4,93	7,22	12,15	89,585	2	74	0,000
4.	58,27	60,16	70,33	1,89	10,18	12,07	72,936	2	73	0,000
Teljes minta	**44,31**	**49,64**	**56,96**	**5,33**	**7,31**	**12,65**	**410,544**	**2**	**300**	**0,000**

A kiinduló teljesítmény alapján képzett kvartilisek átlagos összteljesítményének (%) összehasonlítása a három mérés során. Az egyes kvartilisek fejlődési üteme az általános lineáris modell szerint (F /2,680/

=360,18) p = 0,000 szinten szignifikánsan eltér. Az egyes mérések eredményeit az adott kvartilisbe tartozók vonatkozásában egyszempontú varianciaanalízissel összehasonlítva valamennyi érték p = 0.000 szinten szignifikáns, amit két csillaggal (**) jelöl.

A táblázatból kiderül, hogy a kvartilisek szerinti bontásban felfelé haladva az 1-2. mérés között egyre kisebb mértékű a fejlődés, vagyis a magasabb szintről indulók lassabban fejlődtek, az alacsonyabbról indulók gyorsabban. A 2. és 3. mérés között ez ellenkezőjébe fordul: az első negyed (leggyengébben teljesítők) teljesítménye nőtt legkevésbé, míg itt a jobban teljesítőknél a fejlődés jelentősebb. A kiinduló és a záró mérés között összességében mégis a leggyengébbek (1. kvartilis) fejlődtek a leggyorsabban, és a legjobbak (4. kvartilis) a leglassabban. A kvartilisek fejlődésének mértékét mutató adatokból az is kiolvasható, hogy a különböző kiinduló teljesítményűek *fejlődési üteme* közti különbség évről-évre csökken.
A teljes minta átlagos eredményeit összehasonlítva látható, hogy a fejlődés az 1-2. mérés között lassabb, mint a 2-3. mérés között. Ez a tendencia a felső két kvartilis (3-4. kvartilis) gyenge fejlődési eredményéből következik. A 2. kvartilisnél ez a különbség szinte eltűnik: az 1-2; illetve 2-3. mérés közti fejlődés üteme majdnem azonos. Az 1. kvartilisnél (leggyengébbek) ezzel ellentétes a tendencia: az első két mérés között jelentősebb a fejlődés, majd a 2-3. mérés között csökken a fejlődés íve.
A különböző teljesítményűek fejlődése kevésbé tér el az 1-3. mérés összevetésében, míg ennél jelentősebben szóródik a fejlődés üteme az 1-2. és a 2-3. mérések relációjában. Úgy értelmezhető ez, hogy a fejlesztés az első és második évfolyamban elsősorban a hiányok kompenzálását valósította meg. Ez nyilvánvalóan fontos a gyengébbek számára. Az iskolai zenei nevelés tananyaga éppen az ő kedvükért az óvoda dalanyagához nyúl vissza, és ha gyorsabban is, de ismét végigjárja az óvodai fejlesztési feladatokat. A második évfolyam – amelyben a mérések kezdődtek - tananyaga dalanyagában, ritmusértékeiben és szolmizációs hangjait tekintve lényegében nem különbözik az óvoda zenei világáétól. Ez a zenei világ azonban a legjobbak számára (4. kvartilis) már nem jelentett inspirációt, és ennek tudható be, hogy a felső negyed teljesítménye az 1-2. mérés között gyakorlatilag stagnált. A harmadik osztály tananyaga az, amelyik a fenti szempontok alapján túllép az óvodán, majd a negyedik évfolyam (3. mérésünk idején) népdalai vezetik be a gyerekeket a felnőttek zenei

világába. A nehezedő tananyagot (3-4. évfolyam) a nem kellő alapokkal rendelkezők lassabban tudták elsajátítani, a legjobbak fejlődése ellenben rohamos lett, de összesítve mégis ők fejlődtek a legkevesebbet. Felveti ez a differenciálás hiányát, hiszen az első szakasz egyértelműen *csak a gyengébbek,* míg a második inkább a *jobbak érdekeit* szolgálta. Kimondhatjuk tehát, hogy a hipotézissel ellentétben a fejlődés üteme a gyengébb teljesítményűeknél a leggyorsabb, továbbá a magasabb szintű kiinduló teljesítménnyel fordítottan arányos a fejlődés mértéke, vagyis inkább a felzárkózatásnak kedvezett a zenei nevelés.

Összegzés

A fejlődés mértékét tehát valóban döntően befolyásolja, hogy az egyes tanulók teljesítményében milyen volt a kiindulási szint. Az egyes kvartilisek összehasonlításakor megállapítható, hogy minél magasabb volt a tanulók kiinduló teljesítménye, a fejlődés mértéke annál kisebb. Egyértelműen bebizonyosodott, hogy az első szakaszban a gyengék ugrásszerűen fejlődtek, míg a legjobbak gyakorlatilag stagnáltak. A második szakaszban ez megfordult: ekkor a magasabb teljesítményszintről indultak fejlődése volt dinamikusabb. A három év alatt összességében a gyengébbek többet fejlődtek, mint a jobbak. Ezt a határozott tendencia egyrészt a tananyag sajátosságainak tudható be, amely – főként az első két évfolyamban - a hátrányok kompenzálásának kedvez, megválaszolva ezzel a címben feltett kérdést. Ez azonban azzal járt, hogy a kezdetben jobb teljesítményt elérők nem találkoztak a továbbfejlődésükhöz elegendő kihívással, ami a differenciálás hiányát mutatja.

Irodalom:

Balogh László: *Pedagógiai pszichológia az iskolai gyakorlatban.* Mesterek mesterei, Urbis, Bp., 2006.

Báthory Zoltán: *Differenciálás a tanulásszervezésben.* http://mek.niif.hu/04600/04669/html/balogh_pedpszich0021/balogh_pedpszich0021.html, é.n.

Cs. Czachesz Erzsébet-Radó Péter: *Oktatási egyenlőtlenségek és speciális igények,* In: Halász Gábor-Lannert Judit (szerk.): *Jelentés a közoktatásról* 2003, OKI, Bp., 2003. 349-376.

Gévayné Janurik Márta (2010): *A zenei hallási képességek fejlődése és összefüggése néhány alapkészséggel 4-8 éves kor között.* PhD disszertáció, Szegedi Tudományegyetem, Oktatáselmélet doktori program, Szeged.

Gyarmathy Éva (2001):

M. Nádasi Mária: *Adaptivitás az oktatásban.* Comenius Bt., Pécs, 2001.
Turmezeyné Heller Erika: *A zenei ismeretek és képességek fejlődése az alsó tagozatos életkorban.* PhD disszertáció, Debreceni Egyetem Pszichológiai Intézete, Pszichológiai Doktori Program, Debrecen, 2007.
Turmezeyné Heller Erika-Balogh László: *Zenei tehetséggondozás és képességfejlesztés*. Kocka Kör & Faculty of Central European Studies, Constantine the Philosopher University in Nitra, Debrecen, 2009.